

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФАКУЛТЕТ:

ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ
Универзитета у Бањој Луци

ПРИМЉЕНО: 13.11.2014.			
ОРГ. ЈЕД.	БРОЈ	ПРИЛОГ	ВРЈЕДНОСТ
13/1	2274	14	

ИЗВЈЕШТАЈ

о оцјени подобности теме и кандидата за израду докторске тезе

ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

Одлуком Наставно-научног вијећа Економског факултета Универзитета у Бањој Луци број: 13/3.1584-IX-13.3./14, а на основу члана 31. Правилника о Наставно – научном раду за стицање звања специјалисте, магистра наука и доктора наука, те приједлога Комисије за постдипломски студиј и докторате, Вијеће Факултета је на сједници одржаној 09.09.2014. године донијело Одлуку да се прихвата тема докторске дисертације кандидата мр Дарка Томаша под насловом: „**Моделирање процеса у интерној ревизији у циљу отклањања превара у пословању**“.

Истом одлуком именована је и Комисија за оцјену подобности кандидата и теме докторске дисертације у саставу:

1. Др Новак Кондић, редовни професор, Економски факултет Универзитета у Бањој Луци, уже научне области Рачуноводство и ревизија, предсједник,
2. Др Драган Микеревић, редовни професор, Економски факултет Универзитета у Бањој Луци, уже научна област Пословне финансије, члан и
3. Др Бранко Крсмановић, редовни професор, Факултета пословне економије Бијељина Универзитета Источно Сарајево, уже научна област информационе науке, члан.

1. БИОГРАФСКИ ПОДАЦИ, НАУЧНА И СТРУЧНА ДЈЕЛАТНОСТ КАНДИДАТА

Дарко (Петар) Томаш рођен је 23.08.1980. године у Прњавору.

Завршио је Основну школу и Гимназију са одличним успјехом и носилац је Вукове дипломе након завршетка основног и средњег образовања.

Дипломирао је 30.01.2004. године на Економском факултету Универзитета у Бањој Луци, смјер Финансијски менаџмент са просјечном оцјеном 9,1. Добио је посебно признање Економског факултета Универзитета у Бањој Луци као студент генерације и златну плакету

Универзитета у Бањој Луци као студент генерације. Тема дипломског рада је била „Ревизијски докази са посебним освртом на ревизију потраживања од купаца“.

Завршио је постдипломски студиј на Економском факултету Универзитета у Бањој Луци, смјер Финансијски менаџмент и магистрирао 19.04.2008. године са просјечном оцјеном 10,00. Тема магистарског рада била је: „Карактеристике и значај узорковања у ревизији финансијских извјештаја“.

Током редовног студија на Економском факултету Универзитета у Бањој Луци, у периоду од 25.09.2002. до 30.01.2004. године, био је продекан студент.

У периоду од 01.03.2004. до 10.11.2008. године био је асистент на Економском факултету Универзитета у Бањој Луци на предмету Ревизија финансијских извјештаја, у истом периоду био је стучни сарадник на Институту Економског факултета Бања Лука, у ревизорској фирми ЕФ ревизор доо Бања Лука и у ревизорској фирми БЛ ревизор доо Бања Лука.

У периоду од 29.06.2006. до 10.11.2008. године био је члан Надзорног одбора Инвестиционо-развојне банке Републике Српске а.д. Бања Лука.

Био је члан Одбора за ревизију у предузећу Аура осигурање а.д. Бања Лука од 01.04.2008. до 10.11.2008. године.

Члан је Одбора за усавршавање и образовање рачуновођа, ревизора, финансијских кадрова и других сродних професија при Савезу рачуновођа и ревизора Републике Српске .

У периоду од 11.11.2008. до 18.12.2012. године био је Начелник општине Прњавор.

Од 19.12.2012. до данас директор је Фонда здравственог осигурања Републике Српске.

Објавио је два рада послје одбране магистарског рада који су категорисани као научни радови:

1. Томаш, Д. (2008). Основне одреднице ревизорског узорковања са освртом на праксу у Републици Српској. // *Acta Economica*. 6 (9).
2. Томаш, Д. (2008). Статистички приступ узорковању при тестирању потраживања од купаца. // *Зборник радова*. Теслић: 12. Конгрес Савеза рачуновођа и ревизора Републике Српске.

Учествовао је у три научна пројекта:

1. Пољопривредна и прехранбена индустрија БиХ у условима глобализације и институционализације, носилац пројекта: Влада Републике Српске, Министарство науке и технологије РС;
2. Студије изводљивости изградње малих хидроелектрана на ријекама Бистрици и Јањини, инвеститор пројекта: Електродистрибуција а.д. Пале, носилац пројекта: Пројект а.д. Бања Лука;
3. Студија економске оправданости улагања за додјелу концесије за кориштење пољопривредног земљишта на локацијама Филомена, Милошевац и Пустара, инвеститор пројекта: La Castelina spa Italia

Урадио је више стручних ревизија и процјена:

1. Процјена вриједности капитала у предузећу «Јелшинград - Фабрика машина» а.д. Градишка,
2. Процјена вриједности капитала у предузећу «Хемофарм» а.д. Бања Лука,
3. Процјена вриједности капитала у предузећу «Апотекарска установа» а.д. Бања Лука,
4. Процјена вриједности капитала у предузећу АД «Фабрика дувана» Бања Лука,
5. Процјена вриједности капитала у предузећу «Чајавец системи управљања» а.д. Бања Лука,
6. Процјена вриједности земљишта Економског факултета Универзитета у Бањој Луци,
7. Процјена вриједности капитала у предузећу Адриа Шпорт доо Широки Бријег,
8. Ревизије финансијских извјештаја предузећа Хотел «Крајина» а.д. Мркоњић Град за 2004. и 2005. годину,
9. Ревизија финансијских извјештаја Приватизационог инвестиционог фонда ВБ Фонд Бања Лука за 2005. годину,
10. Ревизија финансијских извјештаја предузећа «Крајина осигурање» а.д. Бања Лука за 2005. годину,
11. Ревизија финансијских извјештаја предузећа «Топлана» а.д. Бања Лука за 2005. годину,
12. Ревизије финансијских извјештаја предузећа «Стандард» а.д. Прњавор за 2005, 2006. и 2007. годину,
13. Ревизије финансијских извјештаја предузећа «Рибњак» а.д. Прњавор за 2005, 2006. и 2007. годину
14. Ревизије финансијских извјештаја ЈЗУ Дом здравља Бања Лука за 2004, 2005. и 2006. годину,
15. Ревизије финансијских извјештаја Савеза рачуновођа и ревизора Републике Српске за 2005, 2006. и 2007. годину,
16. Ревизија финансијских извјештаја предузећа Меридиан а.д. Бања Лука за 2006. годину,
17. Ревизија финансијских извјештаја предузећа Крајиналијек а.д. Бања Лука за 2006. годину,
18. Ревизија финансијских извјештаја ПМП Јелшинград ФМГ а.д. Градишка за 2006. годину,
19. Ревизија финансијских извјештаја предузећа Арго експорт-импорт доо Србац за 2006. годину,
20. Ревизија финансијских извјештаја предузећа Херцегбосанске шуме доо Купрес за 2007. годину,
21. Ревизија финансијских извјештаја предузећа Српске поште ад Бања Лука за 2007. годину,
22. Ревизија финансијских извјештаја Завода дистрофичара ад Бања Лука за 2007.

годину,

23. Ревизија финансијских извјештаја предузећа Жељезнице Републике Српске ад Добој за 2007. годину и
24. Урадио је више од 50 анализа финансијских извјештаја, 20 бизнис планова, биланса фузије и биланса раздвајања.

Активно говори енглески језик.

Како се може закључити, највећи број научних и стручних радова кандидата, његово научно и стручно образовање и рад је директно или индиректно повезано са ревизијом пословања која је предмет истраживања предложене теме докторске дисертације. На основу тога се може дати позитивна оцјена о подобности кандидата за истраживање предложене теме.

2. ЗНАЧАЈ И НАУЧНИ ДОПРИНОС ИСТРАЖИВАЊА

2.1. Значај истраживања

Преваре и њене посљедице су глобални проблем. Укупни трошкови превара тешко да ће се објективно сагледати, а посебно ће бити тешко израчунати индиректне штете које проузрокују преваре. Просјечно организације у свијету губе 5 до 7% годишњих прихода ради превара.

За ефикасно рјешавање превара треба бити координирана и промишљена акција од стране међународних, националних и локалних партнера који су свјесни превара и значаја рјешавања тог проблема. Државе на националном и локалном нивоу требају донијети законе и прописе које ће обесхрабрити починиоце превара да се упусте у тај процес, а они који то учине да буду примјерено санкционисани.

Улога и значај интерне ревизије у отклањању превара дефинисана је *Међународним стандардима за стручно провођење интерне ревизије*. У Препорукама за рад интерних ревизора (Supplemental Guidance, 2012), посебно у препоруци 1210.A2-1.2. дају се смернице интерним ревизорима у погледу процјене ризика од превара, спречавање превара, истраживање превара, извјештавања и рјешавања превара.

Истраживањем релевантне литературе из области интерне ревизије нису пронађени адекватни модели који задовољимо захтјеве стандарда, а ефикасно отклањају преваре у пословању. Пошто овај проблем кандидат није могао ријешити учењем и студирањем, има смисла да покрене научно истраживање да би дошао до рјешења проблема.

2.2. Преглед досадашњих истраживања

Преваре и незаконите радње у пословању су појаве на чије постојање није имуна ни једна земља (Braithwaite, J. 2010; Brennan, N. M., and McGrath, M. 2007.), ни један друштвени систем (Burke, R. J. 2010.), ни једна компанија. Многи аутори, како страни (Dyck, A., Morse, A., and Zingales, L. 2010) тако и домаћи (Бешвир, Б. 2010.), бавили су се овом проблематиком, идентификацијом појма саме преваре и незаконите радње (Cohen, J., Ding, Y., Lesage, C., &

Stolowy, H. 2010.), бавили су се профилима личности који чине преваре (Dorminey, J., Fleming, A. S., Kranacher, M. J., & Riley, R. A. 2010.), мотивима чињења истих (Ernst, Young, 2010.), појавним облицима, те начинима могућег рјешења овог проблема (Hermanson, D. R. 2009.).

Три фактора утичу на чињење превара (Lord, A. 2010.), а то су прилика, мотив и рационализација (Picard, P. .2012; Rudewicz, F. 2011.). Иако ревизори можда не могу сазнати мотив или рационализацију која је довела до преваре, од њих се очекује да су довољно упознати са интерним контролама да могу утврдити прилике за превару.

У сврху процјене ризика од превара, интерни ревизори требају користити смјернице за отклањање превара (Zabihollah, R., Richard, R. 2010.) које су наведене у Међународним стандардима интерне ревизије (The Institute of Internal Auditors, 2012.).

Превенција превара укључује радње које обесхрабрују чињење преваре и ограничавају изложеност превари када до ње дође (Wells, J. 2010.). Главни механизам за спречавање превара је интерна контрола (Wang, S., Zheng, W., Zhang, Y. 2010.). Главна одговорност (Walgampaya, C., Kantardzic, M., Yampolskiy, R. 2010) за утврђивање и одржавање интерних контрола почива на руководству предузећа.

Интерни ревизори одговорни су за помагање предузећу у спречавању превара (Albrecht, W. S., Albrecht, C. O., & Albrecht, C. C. 2011) путем испитивања и процјене адекватности и учинковитости њихових интерних система контроле (Ashbaugh-Skaife H, Collins D, Kinney W, LaFond R 2009.), пропорционално обиму потенцијалне изложености унутар организације.

Руководство и интерна ревизија (Ashbaugh-Skaife, H., Collins, D. W., Kinney, W. R., & Lafond, R. 2008) имају различите улоге у погледу откривања превара. Руководство је одговорно за утврђивање и одржавање ефикасног система контрола уз разуман трошак (Button, M., Gee, J., and Brooks, G. 2012.). У степену у којем превара може бити присутна у радњама које су обухваћене уобичајеном ревизијом, интерни ревизори одговорни су за поступање са дужном професионалном пажњом (Lord, A. 2010.) како је дефинисано у Стандарду 1220 Међународних стандарда за стручно провођење интерне ревизије у погледу откривања превара.

Ако је интерна ревизија одговорна за обезбјеђење провођења истраге (Carcello, J. V. and Hermanson, D. R. 2008.), она може водити истрагу са особљем запосленим у организацији, али може ангажовати вањског извршиоца или комбинационом обе могућности.

Као што видимо, бројни аутори су истраживали оквир професионалног дјеловања интерних ревизора везаних за превенцију, откривање, истраживање и рјешавање превара у организацији засноване на стандардима, кодексима, препорукама и публикацијама. Они не анализирају моделе и процесе за откривање превара, нити повезаност тих процеса са законодавном регулативом, управљањем ризиком, корпоративним управљањем и етиком пословања.

2.3. Проблем и предмет истраживања

Преваре се могу класификовати као: проневијера имовине, корупција и приказивање лажних податка.

Посљедице превара по организацију могу се манифестовати у **смањену профита**, односно

губитку прихода и повећању трошкова; **смањењу имовине**, односно отуђивању основних средстава и отуђивању обртних средстава и **смањењу репутације**, односно губитку повјерења купаца и инвеститора, губитак повјерења друштвене заједнице и других у организацију, губитка потенцијалних инвеститора и губитка конкурентности.

Посљедице превара које наносе штету појединцу могу се односити на: покретање кривичне одговорности, покретање дисциплинског поступка, надокнада штете и отказ.

Кандидат оправдано поставља питање или **проблем истраживања**: *Да ли су компаније могле да спријече преваре, односно да ли су могле да предвиде да може да дође до преваре? Да ли су ревизори могли и требали дизајнирати процес у интерној ревизији који ће пружити већи ниво увјеравања да ће преваре бити откривене?*

Одговор на ова питања неминовно превару ставља у контекст интерне ревизије као што је то дефинисано Међународним стандардима за стручно провођење интерне ревизије.

У контексту овог рада кандидат износи научне и друштвене циљеве истраживања.

2.4. Научни циљеви истраживања

Циљ је описати анти-преварну стратегију која треба бити у складу са законодавством и правном регулативом државе и предузећа, управљањем ризицима у пословању, корпоративним управљањем и етиком пословања. Поред тога циљ је израдити дијаграме тока и описати процес интерне ревизије које се односи на отклањање превара.

Поред тога циљ је објаснити појам превара и мотивационе фактори који утичу да неко учини превару. На основу моделирања процеса интерне ревизије за отклањање превара кандидат жели утврдити главне узроке проблема који су довели до превара и дати приједлог руководству, управном одбору и одбору за ревизију за измјену интерних контрола и побољшање процеса пословања.

2.5. Друштвени циљеви истраживања

Циљ је да модел процеса интерне ревизије за отклањање превара послужи за теоријско и практично објашњење начина отклањања проблема превара, али и за провјеру примјене модела у пракси.

Поред тога, циљ је да доносиоци пословних одлука могу идентификовати преваре у пословању и утврдити мотиве чињења превара. Такође, циљ је да се добију информације о побољшању интерних контрола и процеса у организацији у циљу отклањања превара. Посебан циљ је утврђивање одговорност, управног одбора, руководства, одбора за ревизију, интерних ревизора, интерних контрола, рачуноводства и екстерне ревизије у отклањању превара у пословању.

2.6. Хипотезе истраживања

Главна хипотеза: Проблеми превара у пословању, који изазивају смањење профита и имовине предузећа, те смањење репутације, могу се отклонити моделирањем процеса у интерној ревизији за отклањање превара и успостављањем анти-преварне стратегије.

Помоћне хипотезе

X1 Одвраћањем од превара на основу дефинисања политика и процедура за превенцију

превара, процјеном ризика од превара и успостављањем анти-преварне културе смањиће се преваре у пословању.

X2 Откривањем превара уз помоћ техника интерне ревизије за отклањање превара, рачунарски подржаних техника ревизије, истражних процеса и контрола санираће се штете од превара и спријечиће се будуће преваре.

X3 Истраживање превара на основу смјерница за истраживања превара, управљањем доказима и извјештавањима о превари утврдиће се починиоци превара и узроци настанка превара.

X4 Санирањем посљедица од превара на основу детаљне анализе узрока, поврата имовине, те побољшања политика, процедура и процеса, смањиће се штете изазване преварама и отклониће се узроци који изазивају превару.

2.7. Материјал и методе рада

За рјешавање дефинисаног проблема примјењиваће се квантитативна и квалитативна методологија истраживања. Планом емпиријских истраживања утврђено је да ће истраживање бити проведено на здравственим установама у Републици Српској. Детаљно истраживање и примјена модела ће бити проведено на Универзитетској болници Клинички центар Бања Лука. У разним фазама истраживачког процесе користиће се најадекватније методе. Набојаћемо само неке од метода које се планирају корисити: научно посматрање, мјерење, браинсторминг, дијаграм узроци – посљедица, метода анализе и синтезе синтезе, методе генерализације, метода индукције и дедукције, scorecards анализа, факторске анализе, корелације и регресије анализа.

2.8. Научни допринос истраживања

Успоставиће се метод и критерији за оцјењивање нивоа превенције и откривања превара у организацији са циљем идентификовања главних пропуста.

Успоставиће се анти-преварна стратегија организације у складу са законодавством и правном регулативом, управљањем ризицима у пословању, корпоративним управљањем и етиком пословања.

Моделираће се процеса интерне ревизије са слиједећим елементима: дефинисање програма превенције, откривање превара, извјештавање о преварама, истраживање, рјешавање инцидентних случајева, анализирање случајева, објављивање налаза, провођење контрола, тестирање проведених побољшања, обука кадрова, побољшање интерне ревизије и контролних поступака.

Дефинисаће се овлаштења и одговорности за борбу против превара а која се односи на: управни и надзорни одбор, менаџмент, одбор за ревизију, интерну ревизију, екстерну ревизију, рачуноводство и интерну контролу.

Дефинисаће се политике и процедуре интерне ревизије за отклањање превара које ће обухватати: сврху и овлаштења, политике и протоколе одговорности за праваре, матрицу притужби, смјернице за истраживање.

Даће се смернице за израду процјена ризика од превара.

Извршиће се детаљна класификација превара и преварних радњи те представити

заједничке карактеристике превара које се односе на: моривацију (подсрицај), могућност (прилика) и рационализацију (обајшњење, оправдање).

Извршиће се **обуке кадрова** за подизање свијести о штетности превара и успостављање против-преварне културе.

Успоставиће се **кородинација интерне ревизије са другим функцијама**: правна функција, кадровска функција, информационе технологије, безбједност, рачуноводство, интерна контрола, спољни експерти за преваре, екстерна ревизија, одбор за ревизију и менаџмент.

Предложена тема је по свом укупном концепту интересантна за истраживање и очекујемо да ће кандидат својим истраживањима дати оригинално научног допринос економској теорији и пракси. Ово увјерење извлачимо из одлично структуриране пријаве теме докторске дисертације и то од предложеног теоријског оквира и библиографије, дефинисања проблема, предмета, циљева, хипотеза истраживања, избора адвкатних метода истраживања, приједлога експерименталног истраживања и очекиваних резултата истраживања.

3. ОЦЈЕНА И ПРИЈЕДЛОГ

Комисија је, на основу прегледане документације и расположиве грађе, јединствена у оцјени да кандидат испуњава потребне услове за израду докторске дисертације и да је предложена тема погодна и пожељна да се истражује као докторска дисертација.

Позитивну оцјену о подобности кандидата Комисија доноси имајући у виду:

- да је кандидат мр Дарко Томаш стекла звање магистра економских наука;
- да је магистарским радом и другим објављеним научним и стручним радовима, који су добили позитивне оцјене од стране квалификованих рецензента, показао своју способности за бављењем научно – истраживачким радом;
- да је радом као сарадник на факултету стекао педагошко и истраживачко искуство;
- да располаже личним и професионалним квалитетима за даљње усавршавање у научном раду.

Позитивну оцјену о погодности предложене теме докторске дисертације „Моделирање процеса у интерној ревизији у циљу отклањања превара у пословању” Комисија заснива, између осталог, и на овим чињеницама:

- предложена тема до сада није била предлагана нити обрађивана као докторска дисертација на Економском факултету у Бањој Луци, а колико је Комисији познато, ни на другим факултетима у БиХ и окружењу;
- тема је недовољно истражена и то како са теоријског, тако и са практичног аспекта;
- тема је изузетно актуелна имајући у виду проблеме повезане улогом интерне ревизије у отривању и отклањању превара и препорука из Међународних

стандарда за стручно провођење интерне ревизије.

- најављени оригинални научни допринос ове докторске дисертације огледа се жељи кандидата да моделира процес интерне ревизије за отклањање превара и успостављању анти-преварне стратегије на основу кога би се требали успјешно рјешавати проблеми превара у предузећу, а очекују се и нове теориске сазнање и научне чињенице.

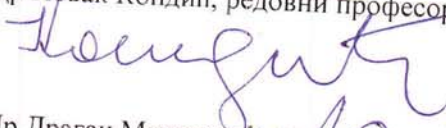
Имајући у виду позитивну оцјену о подобности кандидата и теме докторске дисертације мр Дарка Томаша,

Комисија предлаже

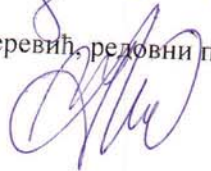
Наставно-научном вијећу Економског факултета и Сенату Универзитета у Бањој Луци да прихвати овај Извјештај и одобри мр Дарку Томашу израду докторске дисертације под насловом „Моделирање процеса у интерној ревизији у циљу отклањања превара у пословању“.

ПОТПИС ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ

1. Др Новак Кондић, редовни професор

2. Др Драган Микеревић, редовни професор

3. Др Бранко Кремановић, редовни професор

